

نقد مرکز پژوهش‌های مجلس بر شاخص‌های سنجش فساد مؤسسه شفافیت بین‌الملل

ارزیابی فضای کسب‌وکار ایران و جهان

کدام رتبه‌بندی؟ کدام فساد؟ بندهای اقتصادی

مطالعه روند اجزای شاخص آزادی اقتصادی در کشورمان مبین این حقیقت است که تأثیر دولت بر عوامل مختلف در صحنه اقتصاد نیاز به تجدید نظر دارد.

حکمرانی خوب فضای مطلوب کسب‌وکار، دو عامل سازنده در اقتصاد و تولید می‌باشند. فضای مناسب کسب‌وکار، به شرایطی گفته می‌شود که بخش خصوصی در سطح خرد و کلان به انجام سرمایه‌گذاری، ایجاد اشتغال و افزایش بهره‌وری، تشویق و ترغیب گردد. ایجاد فضای مناسب سرمایه‌گذاری از طریق ثبات اقتصاد کلان، رشد پایدار و مهمتر از آن، حاکمیت مناسب و وجود نهادهای اثرگذار، امکان‌پذیر است. ارزیابی یک کشور به لحاظ این که آیا فضای مناسب سرمایه‌گذاری را ایجاد کرده است یا خیر، می‌تواند از طریق شاخص‌های بسیار زیادی انجام شود که در ذیل، به برخی از آنها از جمله شاخص‌های حکمرانی خوب و شاخص آزادی اقتصادی در چند کشور منتخب (براساس اهداف مندرج در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور)، در بازه زمانی ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۶ اشاره شده و مقایسه تطبیقی بین ایران و کشورهای منتخب صورت می‌گیرد.

شاخص‌های حکمرانی (WGL)

پاسخگویی و حق اظهار نظر، ثبات سیاسی و عدم خشونت، کارآمدی حکومتی، کیفیت قوانین، نقش قانون و کنترل فساد، از جمله شاخص‌های حکمرانی می‌باشند که انعکاسی از نظرات بخش عمومی، بخش خصوصی، مؤسسات متخصص غیردولتی، هزاران شهروند و نگاه‌های اقتصادی، در مورد عملکرد حکومت است. بر اساس مطالعات بین‌المللی در رابطه با شاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی، وضعیت ایران و سایر کشورهای منتخب مناسب نیست و از

یکی از بحث‌هایی که در رابطه با رتبه ایران بر مبنای شاخص‌های اندازه‌گیری فساد وجود دارد، احتمال اندازه‌گیری نامناسب وضعیت شاخص از سوی نهادهای بین‌المللی برای ایران است.

می‌کند. از این رو، هر کشور، تا حدودی تابع وارد یا خارج شدن برخی کشورها از جدول رتبه‌بندی نیز می‌باشد. بنابراین نمی‌توان بالا و پایین رفتن هر کشور در جدول رتبه‌بندی طی سال‌های مختلف را مبنای داوری درباره فساد در آن کشور قرارداد.

این در حالی است که اندازه‌گیری فساد، باید بخشی از برنامه کلی مبارزه با فساد باشد و این کار، بدون تدوین برنامه کلی مبارزه با فساد، امکان‌پذیر نیست و حتی در صورت انجام شدن، فایده‌ای نخواهد داشت. گفتنی است، در همین راستا، برای مطالعه و برنامه‌ریزی جهت مقابله با فساد، مؤسسات مهم و اختصاصی، به وجود آمده است. در ایران، بر خلاف کشورهایی که اقدامات مؤثری برای مبارزه با فساد انجام داده‌اند، سازمان‌های تخصصی تحقیق و مطالعه درباره فساد و تدوین راهکارهای مبارزه با آن، وجود ندارد. بر اساس اطلاعات موجود، سازمان‌های بین‌المللی متخصص در این حوزه نیز، در ایران شعبه ندارند و گزارش‌های آنها درباره ایران بر آمده از اطلاعات حاشیه‌ای می‌باشد.

لازم به ذکر است که با انجام این اقدامات، زمینه برای اندازه‌گیری فساد در ایران فراهم خواهد شد، اما پرداختن به این امر نیز، به توجه خاص نیاز دارد. شاخص ادراک فساد، با توجه به تعاریف متفاوت، باید با قانونی یا غیرقانونی بودن برخی فعالیت‌ها در کشورها هماهنگ شود، اما چنین نیست. مثلاً برخی افعال در یک کشور فساد تلقی می‌شوند، اما در کشورهای دیگر ممکن است این فعالیت‌ها جنبه فساد نداشته باشند، که از جمله می‌توان به انواع هدایا اشاره کرد. در این شاخص، نه تنها ابعاد بسیار متنوعی از فساد لحاظ نشده، بلکه در خصوص پرسش‌های میدانی شاخص نیز، هیچ درک مشترکی حتی در سطح ملی وجود ندارد، چه برسد به مقایسه بین‌المللی.

تفاوت میان امتیاز و رتبه کشورها، تنها برای تعیین رتبه بالاتر یا پایین‌تر یک کشور مفید است، نه مقایسه میزان فساد. مثلاً فساد در کشوری که امتیاز ۴ دارد، نصف میزان فساد در کشوری با امتیاز ۲ نیست. کاهش یا افزایش زیاد امتیاز یا رتبه فساد کشورها، تنها از لحاظ آماری معنا دار است و ارزش تحلیلی ندارد. بنابراین با دقت بیشتر، می‌توان دریافت که محاسبات این مؤسسه خالی از اشکال و ایراد نیست و به این ترتیب، به رتبه‌های اعلام شده از طرف این مؤسسه نمی‌توان اکتفا کرد. ■

در دنیا، شاخص‌های مختلفی مبتنی بر افکارسنجی، تعیین و براساس آن عمل شده است. اهم این شاخص‌ها عبارتند از: شاخص درک یا تصور از فساد، شاخص نسبت رشوه، شاخص تجارت بین‌الملل، شاخص راهنمای ریسک بین‌الملل، شاخص گزارش رقابت جهانی و شاخص شفافیت بین‌المللی.

در شاخص درک یا تصور از فساد، میزان پرداخت و دریافت رشوه و میزان ارتکاب به اختلاس و جرایم مشابه از سوی مقامات سیاسی و اداری، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. شاخص مذکور در محدوده صفر تا ده رتبه‌بندی شده و بر پایه این رتبه‌بندی، حداکثر نمره به کشوری که در آن، فساد مالی وجود ندارد و نمره صفر به کشوری که دارای بیشترین میزان فساد مالی است، مربوط می‌شود. در شاخص نسبت رشوه، تمایل و گرایش فعالان تجاری و اقتصادی به پرداخت رشوه، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در شاخص تجارت بین‌الملل، کشورها بر اساس آن میزان از مبادلات بازرگانی که شامل فساد مالی یا پرداخت‌های مشکوک باشد، از یک تا ده رتبه‌بندی می‌شوند. در شاخص راهنمای ریسک بین‌الملل، دیدگاه‌های کارشناسان، مبنای تعیین‌کننده عوامل تشکیل‌دهنده شاخص قرار می‌گیرد. مبنای شاخص گزارش رقابت جهانی، مقادیر به دست آمده از پاسخ‌های مدیران بنگاه‌های اقتصادی است. این شاخص، میزان پرداخت‌های اضافی خلاف قانون برای اخذ مجوز صادرات و واردات را تشخیص داده و تعیین مالیات و دریافت وام را مشخص می‌کند.

همچنین، در شاخص شفافیت بین‌الملل، از معیارهای شاخص‌های مختلف استفاده شده و بر پایه آن، کشورها از یک تا ده رتبه‌بندی می‌شوند.

شاخص ادراک فساد، بر روی فساد در بخش عمومی (شامل دولت) متمرکز شده است و فساد را سوءاستفاده بخش عمومی و دستگاه‌های دولتی از منافع افراد جامعه، تعریف می‌کند. شاخص ادراک فساد، یک شاخص ترکیبی است. تا سال ۲۰۰۱، در میان پیمایش‌هایی که مبنای محاسبه این شاخص قرار می‌گرفتند، پیمایش نظرات مردم عادی درباره این که فکر می‌کنند تا چه اندازه فساد در کشورشان رایج است، نیز وجود داشت.

اما از این سال به بعد از فهرست منابع مورد استفاده برای محاسبه این شاخص حذف شد و این شاخص، تنها بر مبنای اظهار نظر فعالان و تحلیل‌گران اقتصادی متخصص محاسبه می‌شود. از طرفی، رتبه هر کشور در بین بقیه کشورها که تعداد آنها لزوماً ثابت نیست، هر ساله تغییر

نظر شاخص ثبات سیاسی، کشورهای امارات و قطر وضعیت مناسبی دارند، در حالی که وضعیت کشور ایران، روند نزولی را نشان می‌دهد. همچنین، علاوه بر ایران، آذربایجان و عربستان سعودی نیز، وضعیت مناسبی ندارند. در شاخص کیفیت قوانین، کشورهای امارات، قطر و ترکیه دارای وضعیت مناسب هستند، در حالی که وضعیت کشور ایران روند نزولی را طی سال‌های ۲۰۰۶-۲۰۰۲ پیموده است. در شاخص نقش قانون، وضعیت کشور ایران و آذربایجان

مناسب نبوده و در شاخص کنترل فساد، کشورهای امارات، قطر و عربستان سعودی، موفق عمل نموده‌اند، در حالی که کشور ایران و آذربایجان، چندان از وضعیت مناسبی برخوردار نمی‌باشند.

شاخص آزادی اقتصادی

این شاخص، میانگین ساده‌ای از ۱۰ شاخص آزادی به طور جداگانه و انفرادی است، که هر یک از آنها برای

توسعه و شکوفایی اقتصادی ملی و فردی، ضروری هستند. این شاخص‌ها مابین عدد صفر (کمترین آزادی) تا ۱۰۰ (بیشترین درجه آزادی) قرار دارند. شاخص آزادی کسب‌وکار، توانایی ایجاد و به کارگرفتن و یا بستن سریع یک فعالیت اقتصادی را نشان می‌دهد.

شاخص آزادی تجاری

این شاخص، ترکیب پیچیده‌ای از موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای از ورود یابدور کالاها و خدمات است.

آزادی اقتصادی در ایران و کشورهای منتخب

شاخص	کشور	سال ۲۰۰۲	سال ۲۰۰۳	سال ۲۰۰۴	سال ۲۰۰۵	سال ۲۰۰۶	سال ۲۰۰۷	سال ۲۰۰۸
آزادی بوده‌ای	آذربایجان	۷۸/۴	۷۸/۴	۷۸/۳	۷۹/۲	۸۰/۰	۸۰/۸	۸۰/۴
	ایران	۴۰/۹	۶۴/۲	۶۴/۲	۸۱/۲	۸۱/۲	۸۱/۲	۸۱/۱
	قطر	۸۷/۵	۸۷/۵	۸۷/۵	۹۹/۹	۹۹/۹	۹۹/۹	۹۹/۸
	امارات	۹۹/۹	۹۹/۹	۹۹/۹	۹۹/۹	۹۹/۳	۹۹/۳	۹۹/۴
	عربستان	۹۹/۴	۹۹/۴	۹۹/۴	۹۹/۴	۹۹/۴	۹۹/۴	۹۹/۷
	ترکیه	۶۵/۲	۶۴/۶	۷۴/۷	۸۵/۳	۶۸/۰	۶۹/۲	۷۷/۷
	آذربایجان	۸۸/۰	۸۷/۰	۸۷/۹	۸۷/۰	۷۷/۸	۷۹/۹	۸۲/۹
	ایران	۷۹/۷	۸۹/۶	۸۰/۲	۸۸/۰	۸۵/۱	۸۴/۵	۸۴/۵
	قطر	۵۶/۷	۷۰/۲	۶۹/۷	۷۵/۵	۷۱/۷	۷۱/۴	۷۲/۱
	امارات	۵۸/۳	۶۸/۱	۵۸/۰	۷۰/۲	۷۶/۱	۸۲/۳	۸۰/۲
اندازه دولت	عربستان	۷۱/۲	۶۶/۷	۵۸/۵	۶۷/۳	۶۹/۳	۶۶/۷	۶۹/۱
	ترکیه	۵۸/۹	۴۵/۰	۶۰/۸	۵۴/۴	۶۸/۱	۶۲/۴	۶۸/۳
	آذربایجان	۷۸/۸	۸۴/۸	۸۰/۲	۸۰/۴	۷۵/۵	۷۶/۸	۷۶/۵
	ایران	۵۹/۵	۶۲/۳	۶۱/۷	۶۰/۱	۶۰/۱	۶۰/۱	۶۱/۳
	قطر	۸۱/۲	۸۷/۱	۹۰/۰	۸۱/۷	۷۵/۷	۷۲/۴	۶۹/۴
	امارات	۸۱/۹	۸۵/۲	۷۹/۵	۷۹/۰	۷۶/۸	۷۳/۶	۷۰/۹
	عربستان	۸۳/۴	۸۸/۳	۹۱/۹	۹۱/۳	۹۰/۸	۸۰/۰	۷۶/۷
	ترکیه	۴۱/۰	۴۲/۹	۵۶/۹	۵۳/۸	۶۴/۷	۷۰/۱	۷۰/۸
	آذربایجان	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰
	ایران	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰
آزادی سرمایه‌گذاری	قطر	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۳۰/۰
	امارات	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۳۰/۰
	عربستان	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰
	ترکیه	۵۰/۰	۵۰/۰	۴۶/۱	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰
	آذربایجان	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰
	ایران	۱۰/۰	۱۰/۰	۱۰/۰	۱۰/۰	۱۰/۰	۱۰/۰	۱۰/۰
	قطر	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰
	آذربایجان	۷۲/۴	۷۱/۶	۶۹/۲	۶۹/۲	۶۹/۲	۷۷/۶	۷۸/۴
	ایران	۴۷/۲	۷۲/۸	۷۸/۸	۷۸/۸	۵۵/۴	۵۵/۴	۵۷/۲
	قطر	۷۷/۰	۷۳/۰	۷۶/۶	۷۶/۶	۷۴/۶	۷۴/۴	۷۰/۸
آزادی تجاری	امارات	۷۷/۰	۷۷/۰	۷۷/۰	۷۷/۰	۷۵/۰	۷۵/۰	۸۰/۴
	عربستان	۶۴/۴	۶۴/۴	۶۴/۰	۶۴/۲	۷۰/۴	۷۰/۴	۷۶/۸
	ترکیه	۷۹/۶	۷۳/۶	۷۴/۲	۷۶/۰	۸۱/۰	۸۱/۰	۸۶/۸
	آذربایجان	۱۵/۰	۲۰/۰	۲۰/۰	۱۸/۰	۱۹/۰	۲۲/۰	۲۴/۰
	ایران	۱۰/۰	۱۰/۰	۱۰/۰	۳۰/۰	۲۹/۰	۲۹/۰	۲۷/۰
	قطر	۷۰/۰	۷۰/۰	۷۰/۰	۵۶/۰	۵۲/۰	۶۰/۰	۶۰/۰
	امارات	۹۰/۰	۹۰/۰	۷۰/۰	۷۰/۰	۶۱/۰	۶۲/۰	۶۲/۰
	عربستان	۷۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۴۵/۰	۳۴/۰	۳۳/۰	۳۳/۰
	ترکیه	۳۸/۰	۳۶/۰	۳۲/۰	۳۱/۰	۳۲/۰	۳۵/۰	۳۸/۰
	آذربایجان	--	--	--	۶۸/۹	۶۲/۳	۶۳/۱	۵۹/۲
آزادی نیروی کار	ایران	--	--	--	۵۸/۱	۴۳/۷	۴۳/۴	۴۳/۸
	قطر	--	--	--	۶۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰	۶۰/۰
	امارات	--	--	--	۷۶/۴	۷۶/۴	۷۶/۱	۷۶/۲
	عربستان	--	--	--	۹۲/۶	۹۲/۷	۸۰/۶	۷۶/۸
	ترکیه	--	--	--	۵۰/۱	۴۷/۴	۴۷/۴	۴۸/۰
	آذربایجان	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۳۰/۰
	ایران	۱۰/۰	۱۰/۰	۱۰/۰	۱۰/۰	۱۰/۰	۱۰/۰	۴۰/۰
	قطر	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰
	امارات	۷۰/۰	۷۰/۰	۷۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۴۰/۰	۴۰/۰
	عربستان	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰
حقوق مالکیت	ترکیه	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰
	ایران	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰	۵۰/۰

شاخص آزادی مالیاتی

شاخص مذکور، بار سنگین دولت را در طرف درآمدی نشان می‌دهد و شامل بار مالیاتی در بالاترین نرخ مالیات بر درآمد (به‌طور جداگانه بر افراد و شرکت‌ها) و درآمد مالیاتی، به عنوان نسبتی از محصول ناخالص داخلی است.

دیگر شاخص‌ها

علاوه بر شاخص‌های فوق، شاخص اندازه دولت میزان مخارج دولت را اعم از مصارف و پرداخت‌های انتقالی نشان می‌دهد. شاخص آزادی سیاست‌های پولی میزان ثبات قیمت‌ها با یک برآورد از کنترل قیمت‌ها می‌باشد، چراکه تورم و کنترل قیمت، فعالیت بازار را مختل می‌سازند. بنابراین ثبات قیمت‌ها بدون دخالت اقتصاد خرد، از اهداف دولت در آزادسازی بازار است. شاخص دیگر در این زمینه، شاخص آزادی سرمایه‌گذاری است که برآورد جریان سرمایه، به خصوص سرمایه خارجی را محاسبه می‌کند.

شاخص رعایت حقوق مالکیت به برآورد توانایی افراد در انباشته کردن دارایی خصوصی می‌پردازد - البته با قوانین مشخصی که توسط دولت، به اجبار تضمین شده باشد. شاخص آزادی مالی دولت به اندازه‌گیری سلامت بانک‌ها در مواردی از جمله، عدم وابستگی به کنترل دولت می‌پردازد و شاخص رهایی از فساد بر مبنای داده‌های کیفی از ادارک فساد می‌باشد که شامل فساد قانونی، قضایی و اجرایی دولت است. شاخص آزادی نیروی کار، توانایی نیروی کار برای جذب در مشاغل دولتی با توجه به محدودیت دولت است. نتایج جدول همراه، بر اساس مطالعات بین‌المللی نشان می‌دهند که کشور ایران در بین کشورهای مورد بررسی، دارای اقتصاد بسته و کشورهای آذربایجان و ترکیه، دارای اقتصاد عمدتاً غیرآزاد می‌باشند. کشورهای عربستان و قطر دارای اقتصاد متوسط آزاد و کشورهای امارات، اقتصاد عمدتاً آزاد را دارند. بر اساس اطلاعات این جدول، بدیهی است که رتبه کشور ایران از ۱۵۵ کشور مورد بررسی طی سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۶، وضعیت مناسبی را نشان نمی‌دهد. کشور آذربایجان نیز، وضعیت مناسبی ندارد. بر عکس، کشورهای قطر، امارات و عربستان نسبت به کشور ایران، رتبه مناسب‌تری دارند. ■